

Ryszard Brykowski

Drewniana cerkiew w Kulasznie : z materiałów IS PAN do inwentarza drewnianej architektury sakralnej w Polsce

Ochrona Zabytków 28/2 (109), 132-136

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

powodów zastosowana została ona na fragmencie zbroi przez nanoszenie jej rozgrzaną szpatulką na uszkodzoną powierzchnię laki. Po całkowitym wystygnięciu dla uzyskania odpowiedniej grubości nadmiar wosku usunięto za pomocą ostrego noża lub skalpela.

Wnio ski. Opisana metoda konserwacji wyrobów żelaznych pokrytych laką jest zarówno

łatwa, jak i skuteczna, a — co najważniejsze — konserwuje ona żelazo pokryte laką. Pozwala przy tym na uniknięcie trudności występujących przy stosowaniu płynnej laki. Nadto mieszanina wosku z estryfikowaną gumą może być dowolnie zabarwiana w wypadku konserwowania laki kolorowej.

William A. Oddy
British Museum-Londyn

RESTORATION OF THE JAPANESE BLACK LACQUER

The author gives a short story of the Japanese lacquer, describes the method of its obtaining by incising of tree trunks and that of its cleaning. Within the further parts of his report he deals with application of lacquer as the decorative coating on objects made of potter's material, wood, textiles or metal.

In 1972 the National Museum, Cracow, has applied to the author for supplying them with a method of restoration of a part of the Japanese armour coated with black lacquer. In the course of examinations it has proved namely that the lacquer exhibits losses in some places and beneath its layer is to be found a brown-coloured deposit of iron oxides. It became evident that the iron parts have been attacked by corrosion and, as a result,

their restoration was required. A decision was made to apply a newly developed product known as TRUSTAN which is being used for preventing the corrosion of iron. This composition contains a derivative of tannic acid accompanied by a considerable number of hydroxyl groups.

The reconstruction of the decayed lacquer was carried out with the use of synthetic dyed with black pigments. After a series of tests applying various components a mixture of resin and wax has been selected which was obtained from the melted estrified rubber and the raw wax. This mixture was coloured by the use of the ground carbon, soot and graphite. The dry mass was polished and the final finish was applied by means of wax.

Omawiany poniżej zabytek spalił się w marcu 1974 r. na skutek nieostrożnego zaproszenia ognia przez użytkownika. Z uwagi na związaną z nim szerszą problematykę badawczą zasługują na opublikowanie materiały dotyczące tego zabytku, znajdujące się w Zespole Inwentarzy Problemowych IS PAN.

RYSZARD BRYKOWSKI

DREWNIANA CERKIEW W KULASZNEM

(Z materiałów IS PAN do inwentarza drewnianej architektury sakralnej w Polsce)

KULASZNE

Pow. bieszczadzki, woj. rzeszowskie.
DAWNA CERKIEW FIL. GR. — KAT. P.W. ŚW. MIKOŁAJA BPA.

I. WAŻNIEJSZE MATERIAŁY

A. Źródła archiwalne i rękopisy:
1. *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Województwo rzeszowskie. Powiat sanocki* (opr. Kazimiera Kutrzebianka), IS PAN, masz., 1956—1957;
2. Karta ewidencyjna z kartoteki zabytków nieruchomych Ośrodka Dokumentacji Zabytków, założona w 1959 r. przez Aleksandra Rybickiego,

sprawdzana 21.VII.1959 przez Teresę Żurawską i w VII.1963 przez Jerzego Pietrusińskiego.

B. Źródła drukowane: —

C. Bibliografia: 1. *Schematyzm greckokatolickiego obrządku połączonych biskupstw Przemyskiego, Samborskiego i Sanockiego*, m.in. z lat: 1898, 1926, 1934; 2. *Spis zabytków architektury i budownictwa*, Warszawa 1964; 3. *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Zeszyt 13. Województwo rzeszowskie* (opr. Ryszard Brykowski, Warszawa 1973).

D. Ik onografia: a) zdjęcia: 1) widok ol

1. Kulaszne, pow. bieszczadzki. Dawna cerkiew Św. Mikołaja biskupa, widok od północnego wschodu (fot. J. Langda, ze zb. IS I
1. Kulaszne, Bieszczady district. The former orthodox church of St. Nicolas the Bishop as seen from the north-east

południowego zachodu (A. 2); b) rysunek: 1) rzut poziomy (A. 2).

E. Epigrafia: —

II. OPIS OBIEKTU

Cerkiew usytuowana na łagodnie opadającym stoku wzgórza, od południa, zachodu i częściowo północy okolona drzewami. Cmentarz otoczony niskim murem kamiennym. Orientowana. Konstrukcji zrębowej, zwęglowana na rybi ogon, oszalowana, z listwowaniem; podwalina na podmurowaniu z kamieni o zaprawie gliniano-wapiennej, osłonięta fartuchem deskowym. Trójdzielna, o trzech zbliżonych do kwadratu pomieszczeniach równej wysokości. Pośrodku nawa szersza; od zachodu przy babińcu nieco węższy czworoboczny, piętrowy przedsionek, z którego wejście na nadwieszony w babińcu chór muzyczny; prezbiterium zamknięte trójbocznie z niewielką, zamkniętą trójbocznie zakrystią od północy.

Wewnątrz płaskie sufity na jednym poziomie, z szeroką fasetą po bokach nawy. Otwory okienne prostokątne, zamknięte łukami odcinkowymi, w nawie trójdzielne, z nich środkowe szersze i wyższe; w zakrystii — niewielkie prostokątne. Drzwi klepkowe, ćwiekowane, jedno- i dwuskrzydłowe. Dachy dwuspadowe o wspólnej linii okapu; nad nawą i babińcem — jednokalenicowy, z szerokim okapem po bokach babińca; nad prezbiterium i przedsionkiem — niższe; zamknięte trójpołaciowo w zakończeniu prezbiterium i zakrystii; ponad nawą, prezbiterium i przedsionkiem — ośmioboczne, baniaste wieżyczki, z nich nad nawą nieco większa, zwieńczona latarnią, nad prezbiterium i babińcem — pseudolatarniami; czwarta niewielka wieżyczka — nad zakrystią; dachy i wieżyczki kryte blachą. Wewnątrz na stropie malowidła figuralne, m.in. w nawie przedstawienie Trójcy Św., po bokach Czterech Ewangelistów w tondach, ściany boniowane, całość z okresu budowy cerkwi.

2. Kulaszne, pow. bieszczadzki. Dawca cerkiew Św. Mikołaja biskupa, widok od wschodu (fot. R. Brykowski)

2. Kulaszne, Bieszczady district. The former orthodox church of St. Nicolas the Bishop as seen from the east

III—IV. STAN BADAŃ

Cerkiew po raz pierwszy wzmiankowana jako obiekt zabytkowy w latach 1956—1957 (A. 1), w ewidencji konserwatorskiej od 1959 r. (A. 2). Czas budowy obiektu nie jest znany, podawane są następujące daty: przed 1883 r. (A. 1; A. 2; C. 3), 1906 r. (C. 1, 1926) i 1912 r. (C. 1, 1934). Za budową cerkwi w r. 1906 lub 1912 przemawia m.in. zmiana wezwania ze Św. Eliasza Proroka na Św. Mikołaja bpa, dokonana po 1898 r. (C. 1, 1898, 1926). Wstępne oględziny obiektu przepro-

wadzone w 1969 r. (w ramach prac Instytutu Sztuki PAN) wykazały jedynie, że był to obiekt jednorodny, w całości wzniesiony w tym samym czasie.

V. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA OBIEKTU

Omawiany zabytek był najmłodszą drewnianą cerkwią wzniesioną w Dolinie Oslawy i reprezentował jedno z ostatnich ogniw tzw. wschodniego typu cerkwi łemkowskich¹, odbiegające jednak

¹ Nieco obszerniej typ ten omawiał Ryszard Brykowski na konferencji zorganizowanej w dn. 15—20 listopada 1971 r. w Smolenicach na Słowacji przez Międzynarodową Komisję Badania Sztuki Ludowej w Karpatach. Zob. tenże, *Z problematyki badań nad drewnianą architekturą cerkiewną w Karpatach. Typy architektoniczne i ich występowanie*, „Rocznik Muzeum Etno-

graficznego w Krakowie”, w druku. Wcześniej istnienie takiej grupy cerkwi sygnalizowano w: R. Brykowski, A. Kisielewska, *Sprawozdanie z posiedzenia Rady Muzealnej Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku w dniach 24—25 maja 1968 r.*, „Ochrona Zabytków”, 1968, XXI, nr 4, s. 60.

niedco od swych pierwowzorów, takich jak cerkwie w Turzańsku (1801—1803), Komańczy (1802, 1836), Rzepedzi (1824). Odrębność cerkwi w Dolinie Osławy była zauważona już od dawna², lecz bardziej wnikliwie scharakteryzowana została dopiero przez Stanisława Michalczuka w 1969 r.³ chociaż równocześnie nie wszystkie aspekty powstania tej grupy udało się ostatecznie wyjaśnić. W świetle znanego materiału zabytkowego typ

ten, występujący na pograniczu lemkowski-bojkowskim, kształtował się w pierwszej ćwierci XIX w. (wcześniejsze przykłady nie są znane), przyjmując z cerkwi bojkowych ogólne ukształtowanie przestrzenne, w początkowej fazie nawet niskie czteropole, wewnętrzne kopuły zrębowe (Komańcza), zaś z cerkwi lemkowych — barokowe wieżyczki z latarniami, wieńczące dwuspadowe dachy.

² Odmienność architektury cerkiewnej na tym obszarze dostrzegali badacze od dawna, porównując ją bądź do architektury kościelnej (W. Antoniewicz, *Cerkwie drewniane w powiecie sanockim*, „Ziemia”, 1911, II, ss. 312—314; J. Falkowski, B. Pasznycki, *Na pograniczu lemkowski-bojkowskim. Zarys etnograficzny*, Lwów 1935, ss. 65—66), bądź uważając za „odmianę lokalną ... charakterystyczną dla peryferyjnych wsi wschodniej Łemkowszczyzny” (R. Reinuss, *Sztuka ludowa Łemkowszczyzny*, „Polska Sztuka Ludowa”, 1962, XVI, nr 1, s. 15). Równocześnie odnotować należy, że nazwa

„cerkwie wschodnio-łemkowskie” pojawia się wcześniej w pracy M. Dragana (*Ukraińskie drewniane cerkwie*, Lwów 1937, s. 97), jednak zaliczone (zapewne omyłkowo) do niej obiekty (cerkwie w Baczini i Smereku) nie mają nic wspólnego z tą odmianą drewnianej architektury cerkiewnej.

³ S. Michalczuk, *Cerkiew w Komańczy, woj. rzeszowskie, pow. sanocki*. Dokumentacja naukowo-historyczna opracowana na zlecenie Prezydium WRN w Rzeszowie, Wydział Kultury, Lublin, PKZ, masz., 1969.

3. Kulaszne, pow. bieszczadzki. Dawna cerkiew Św. Mikołaja biskupa, ikonostas (fot. J. Langda, ze zb. IS PAN)
3. Kulaszne, Bieszczady district. The former orthodox church of St. Nicolas the Bishop; iconostasis

przed 1883—1912 r. — czas budowy cerkwi na
miejscu wcześniejszej;

po 1947 r. — przejęcie przez kościół
rzym.-kat. w Polsce;
marzec 1974 r. — spalenie obiektu⁴.

mgr Ryszard Brykowski
Instytut Sztuki PAN-Warszawa

⁴ Wraz z cerkwią spalone zostało w całości jej wyposażenie, które składało się m.in. z ikonostasu, prestonu z ikoną Matki Boskiej Łaskawej i tabernakulum, nastawy ołtarza bocznego z ikoną św. Michała Archanioła współczesnych cerkwi, oraz następujące przedmioty: krzyż ołtarzowy, być może z XVII/XVIII w., cynowy; dwa lichtarze późnobarokowe z XVIII w., cynowe; ikony Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Chrystusa Błogosławiającego z XVIII/XIX w., mal. na desce; krzyż

z rzeźbioną postacią Chrystusa, zapewne z pierwszej połowy XIX w.; naczynie na wodę i cztery lichtarze z XIX w.; krzyż drewniany z malowaną postacią Ukrzyżowanego oraz patyrycz metalowy z wizerunkiem Chrystusa z końca XIX w., (zob. też: kartotekę zabytków ruchomych Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie, karty dla miejscowości Kulaszne opracował Cezary Kocot w sierpniu 1972 r.).

THE WOOD-CONSTRUCTED ORTHODOX CHURCH AT KULASZNE, RZESZÓW VOIVODSHIP

The orthodox church of St. Nicolas the Bishop at Kulaszne that is being dealt with in the present report was totally destroyed by fire in 1974. In view of a wide range of research problems associated with it the author considered it necessary to publish a set of materials concerning the above object. Within the first part of publication the archival, bibliographic and illustrative sources are presented then a full description of the object itself and the state of investigations is reported from which it follows that this church has been erected in 1883—1912 on a site occupied previously by another, earlier built church.

The newly built church was erected with the use of car-

case construction based on a stone sill. It was covered with gabled roofs provided with turrets and a lantern. The plan was divided into three clearly separated bodies with a porch and sanctuary enclosed at three sides. The ceiling was covered with figural paintings dating from the time of erection. It was the most lately erected church within the space of the Osiawa Valley at the same time representing one of the last links in a chain of the so-called eastern-type orthodox churches on the territory of an ancient Lemki culture. As its prototype may, among others, be considered the orthodox church at Komańcza (1802—1836). That type of orthodox churches has developed in the first quarter of the 19th century.

RYSZARD BRYKOWSKI

DWÓR W NIEMCACH PRZESTAŁ ISTNIEĆ

W marcu 1974 r. redaktor Bohdan Stypułkowski podjął w kilku felietonach na łamach „Życie Warszawy” dramatyczną próbę przyjścia z odsieczą drewnianemu dworowi w miejscowości Niemce powiatu lubartowskiego¹. Zabrakło jednak, jak w wielu podobnych wypadkach, niezbędного czynnika — czasu i zabytkowy dwór został rozebrany przez wieloletniego użytkownika — miejscowy PGR. Podzielił los wielu innych zabytków, które zniknęły raz na zawsze z coraz uboższej

w zabytki architektoniczne mapy kraju. W fałszywej tym nie byłoby może nie dziwnego, bowiem „znikanie” zabytków stało się już czymś powszednim, prawie naturalnym, wręcz „wyższą racją”, gdyby nie pewne aspekty towarzyszące tej sprawie, a dające się ująć w kilka następujących punktów: — Dwór w Niemcach dziwnym trafem był pomijany we wszystkich powojennych opracowaniach inwentaryzacyjnych i ewidencyjnych, poświęconych zabytkom architektury na terenie powiatu

¹ B. St. (y p u ł k o w s k i), *Zabytkom na odsiecz*, „Życie Warszawy”: *Błędne koło*, nr 74 (26.III.74); *Gdyby po-*

myślano, nr 108 (7.V.74); *Ich podwórka?*, nr 120 (21.V.74); *Podzwonne dla dworu*, nr 132 (4.VI.74).